

פרק ד

למהלך האידיאה הלאומית והאידיאה האלהית בספר שופטים

צקור הלאומיות הוא באידיאה האלהית

"שתי אידאות אנושיות יסודיות, הולכות וחוזרות בכל מסיבות החיים, הפרטיים והחברתיים, הרוחניים והמעשיים: האידיאה הלאומית והאידיאה האלהית... כנסת ישראל... בימי 'חסדי נעוריה ואהבת כלולותיה', הגיעה בנשמתה המזהירה, בתעופה גדולה למקור האורה העליונה. את תכונתה הלאומית השרישה במעמקי האידיאה האלהית... ועם ברקי נגהה חתמה לה את חותם לאומיותה. ובאוצר האידיאה הלאומית שלה נגנזה ונרעה האידיאה האלהית... אבל גם בכל ירידותיה לא נמחק מן התכונה הלאומית חותם-מקורה, ולעולם קיימת היא יניקתה בסתר-פנימיות-הויתה מהצינור העליון של האידיאה האלהית"¹.

צותה של תקופה

שני המנהיגים הראשונים של האומה, משה ויהושע, שילבו הנהגה לאומית והנהגה רוחנית. "משה קיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע"², יהושע מסר את התורה לזקנים, אבל הזקנים לא היו המנהיגים הלאומיים בימיהם. אדרבא, חז"ל מבקרים אותם על כך שלא גילו מעורבות ואחריות ציבורית, ותולים בהתנהגותם את ההידרדרות הרוחנית שהיתה בתקופת השופטים באמרם: "היה להם לסנהדרי גדולה שהניח משה ויהושע ופנחס בן אלעזר עמהם, שיקשרו חבלים של ברזל במתניהם ויגביהו בגדיהם למעלה מארכובותיהם, ויחזרו בכל עיירותיהם של ישראל, יום אחד ללכיש, יום אחד לעגלון, יום אחד לחברון, יום אחד לבית אל, יום אחד לירושלים, וילמדו אותם דרך ארץ בשנה, בשנים, בשלוש, בארבע,

1. אורות, למהלך האידיאות בישראל עמ' קב-קה.

2. אבות א א.

בחמש, עד שיתישבו ישראל בארצם, יתגדל ויתקדש שמו של הקב"ה בעולם כולו שברא מסוף העולם ועד סופו. הם לא עשו כן, אלא כיון שנכנסו ישראל לארצם, כל אחד ואחד רץ לכרמו ולזיתו ואומר שלום עלי נפשי, שלא להרבות הטורח"³. הניתוק בין ההנהגה הרוחנית ללאומית, שהחל בשב ואל תעשה, הלך והעמיק, עד שבעטיו נגרמו משברים קשים בשני התחומים: עבודה זרה מסביב לפסל מיכה ומלחמת אזרחים בעקבות פילגש בגבעה.

פעמיים מוזכר מותו של יהושע בתחילת ספר שופטים. מיד בפתחת הספר בפרק א' פסוק א' מוזכרת עובדת מותו כרקע להסבר של צורת המשך המאבק על כיבוש הארץ, "ויהי אחרי מות יהושע וישאלו בני ישראל בה' לאמר מי-יעלה-לנו אל-הכנעני בתחלה להלחם בו".

כל עוד המשיכו בני-ישראל את מורשתו של יהושע, לא השפיעה עובדת פטירתו של יהושע על מהלך חיי האומה, ולא הוקדשה לכך תשומת לב במקרא. אבל אחרי שהתברר שתנופת הכיבושים נעצרה, ולא הוריש מנשה את בית שאן... ואפרים לא הוריש את הכנעני... זבולון לא הוריש את יושבי קיטרון... אשר לא הוריש את יושבי עכו... נפתלי לא הוריש את יושבי בית שמש, וכו' (א, כז-לג), הורגשה ביתר שאת הפרידה הקשה, והנביא חוזר ומתאר, אפילו באותן מילים, את מה שכבר נכתב בסוף ספר יהושע⁴: "ויעבדו העם את-ה' כל ימי יהושע וכו' וימת יהושע בן-נון עבד ה' בן-מאה ועשר שנים, ויקברו אותו בגבול נחלתו בתמנת-חרס בהר אפרים, מצפון להר-געש" (ב, ז-יא). חריפות הבעיה מתבלטת בתיאור העובדה שמלאך ה' הופיע וייסר את העם בדבריו, על שלא המשיכו בתנופת טיהור הארץ מעבודה-זרה ומעובדיה, והעם, במקום לאזור את כוחותיו להמשך תנופת הכיבוש וההתנחלות, איבד את עשתונותו והחל ממרר בבכי, ולא עוד אלא קבע ערך נחחי לחוסר האונים בהנציחו את המעמד בקריאת שם למקום "ויקראו שם-המקום ההוא בָּכִים ויזבחו-שם לה'" (ב, ה). במצב זה בלט חסרונו של יהושע, והנביא שב ותאר את מותו וקבורתו, כי מותו של יהושע לא היה מותו של האיש אלא מותה של תקופה.

3. ילקוט שמעוני שופטים סח.

4. יהושע כד כח-לא.

התרחקות האידיאות בצהלך כל תקופת השופטים

מכאן ואילך לא נוכל למצוא תנופה ויוזמה בהנהגת האומה, אלא נראה שההכרח הכתיב את המהלכים בהתנהגות האומה ובמנהיגותה. עתניאל בן קנו אזר כוח "ותהי עליו רוח-ה' וישפט את-ישראל ויצא למלחמה", רק אחרי שכושן רשעתיים פלש לארץ ישראל ובני-ישראל עבדו אותו שמונה שנים (ג, י-יא). גם אהוד גילה תושיה להחלץ ממצוקת שיעבוד מואב רק אחרי שבני-ישראל עבדו אותם שמונה עשרה שנה (ג, יד-טו). שני המנהיגים הללו קמו להושיע את ישראל בעזרת ה' הישירה - עתניאל זכה שרוח ה' היתה עליו, ואת אהוד הקים ה' להושיע את ישראל. ואילו ברק יצא לקרב רק אחרי שקיבל הוראה מדבורה הנביאה. בשלב זה אנו מתחילים להרגיש בסדק בין שני הכוחות. דבורה היא זאת שאליה מגיע דבר ה', אותו העבירה לברק - "ותשלח ותקרא לברק בן-אבינעם מקדש נפתלי...". וברק עצמו, שלא הרגיש את גודל השליחות ומשמעותה, גם לא הרגיש שיש בכוחו לעשות ולהצליח - "ויאמר אליה ברק אם-תלכי עמי והלכתי" (ד, ו-ח). כאן אנו מוצאים בפעם הראשונה חלוקה בין הנביאה המיצגת את האידיאה האלהית, ובין המצביא נושא דגל הלאומיות.

בימי דבורה וברק חלוקת התפקידים היתה עדיין בתוך המשפחה עצמה - על-פי דברי חז"ל, דבורה וברק היו נשואים⁵, אבל בתקופה שלאחר מכן הודרך גדעון לחלץ את בני-ישראל ממצוקתם על ידי נביא זר (ו, יא). גדעון, שהרגיש עצמו מנותק מדבר ה' ומהשליחות, ביקש להשתמט מהתפקיד הן בהבעת חוסר אמון בעזרת ה' - "ויש ה' עמנו, ולמה מצאתנו כל-זאת ואיה כל-נפלאותיו אשר סיפרו-לנו אבותינו...". והן בהקטנת עצמו - "במה אושיע את-ישראל הנה אלפי הדל במנשה...". (ו, יג-טו). הוא דרש הוכחות רבות עד שהתישבה דעתו והחליט לפעול למען תשועת ישראל (ו, לו-מ).

אם לגדעון הופנו פניות אלהיות רבות לקבל עליו את התפקיד, בנו אבימלך התנשא למלוך גם ללא הכוונה אלהית (ט, כג). להתנשאות מעין זו אין מקום בקרב ישראל, ואשה מראש מגדל רוצצה את ראשו (ט, נג) בשמירתה האינטואיטיבית על כך שכנסת ישראל כבתולה שאיש לא ידעה, לא תוכל לשאת את מי שיתנשא ברגל גאוה להשתלט עליה.

5. תנא דבי אליהו ט א.

למרות התרחקות האומה מיוצרה, תולע בן פואה ויאיר הגלעדי קמו להושיע את ישראל אחרי אבימלך (י, א-ה). בלשון הפסוק מוזכר שהם "קמו"! תולע קם "להושיע" ויאיר קם "לשפוט". תקומה היתה להם אבל הפירוד בין האידאות גרם לכך שכל אחד התרכז בתחום אחר. תולע קם להושיע, ולתשועה משמעות לאומית ואילו יאיר עסק בהעמדת המשפט בישראל והמשפט לאלהים הוא.

אחרי שני השופטים הללו הודיע הקב"ה לישראל על ניתוק מוחלט ביחסו אליהם והכריז "לכן לא-אוסף להושיע אתכם" (י, ג). אבל מי כעמו ישראל שיקבל גזירה זו כגזירה מוחלטת?! בני-ישראל התפללו ושוועו לעזרתו עד כי "ותקצר נפשו בעמל ישראל" (י, טז). הקב"ה אמנם לא הקים מנהיג לישראל אבל כשבני-ישראל התלכדו מסביב לפתח היתה עליו רוח ה' (יא, כט), ולרגע היה נדמה, שנמצא בסיס לחידוש הקשרים הנגלים בין האידאות, וחז"ל קבעו על סמך זה, שיפתח בדורו כשמואל בדורו⁶. אבל במציאות הנתק בין האידאות הלך והעמיק עד כדי כך שיפתח, שרצה להראות כצדיק עליון, נדר נדר קטלני. הוא אמנם יכול היה להתיר אותו אילו נפגש עם פנחס על פי ההלכה הקובעת שהנודר יכול להשאל על נדרו, אם ילך אל החכם וישאל על נדרו, אבל יפתח עמד על כך שפנחס יבוא אליו, בטענה שהוא המלך והנביא צריך לכבדו, ופנחס עמד על כך שיפתח יבוא אליו, כי הוא נביא ועל המלך לסור למשמעתו⁷. כל אחד עמד על שלו ובת יפתח הוקרבה על מזבח המחלוקת.

אם על מצבים אחרים שר האר"י הקדוש בשירו "אתקינו סעודתא": "ימינא ושמאלא וביניהו כלה", הרי שכאן כשהימין מתבצר בעמדתו והשמאל בשלו, אנו עומדים חסרי אונים בכאב ובזעם בפני העובדה, שימינא ושמאלא מתרחקים זה מזה וביניהם האסון.

אחרי יפתח שפטו את ישראל אבצן אילון ועבדון בן הלל (יב, ח-טו), ועליהם אפילו לא מסופר שקמו לשפוט את ישראל, כאילו לא היתה אז תקומה, אלא המשך של מצב שטחי ורדוד. האומה, שפסקה מלהתנהג כאומה נושאת שם ה' בעולם, אפילו לא שבה בתשובה כשלחצו אותה.

6. ראש השנה כה :

7. מדרש תנחומא בחוקותי ה.

בעקבות כל זאת היה צורך להתחיל הכל מחדש, ואשת מנוח, שהיתה עקרה, היתה אמורה לפתוח דף חדש בתולדות האומה (יג, ב-ו). פקידתה היתה אמורה להפיח תקוה לתקומת האומה, שהיתה עקרה מלידת מנהיגות רעננה ובריאה ומיכולת המשכת כוחות ומגמות חיוניים לתקומת האומה. מה גדולה היתה האכזבה, שמשוון, שהוקדש מרחם להושיע את ישראל והוכן לכך בנזירות עוד בטרם נרקם לעובר, האיש שהיו לו כוחות פיזיים ורוחניים לשוב ולאחד את האידיאות, לא מצא אפיקי השפעה ישירים בישראל, וכדי להושיע את ישראל, כיוון אותו הקב"ה לתת עיניו בבנות פלשתים במקום להפנותו לגבש את האומה כולה להחלץ משלטון פלשתים. שליחותו היתה יכולה להיות כדוגמת שליחותו של שמואל בתקופה מאוחרת יותר. גם שמואל הוקדש לנזיר עוד בטרם נפקדה אמו⁸, והוא סבב בכל הארץ כדי לשפוט את ישראל⁹ והצליח לגבשם לאומה מלוכדת, שיצאה בהנהגתו למלחמה בפלשתים¹⁰. בתקופת משוון המצב הלאומי היה כה רעוע, עד שאחיו בני שבט יהודה התנכרו לו והסגירו אותו לידי פלשתים, והוא עצמו לא מצא מנוח אלא בחיקה של דלילה. למרות שגם שם שמר על צידקותו האישית¹¹, בודאי לא היתה זו תרומה לחיזוק האידיאה האלהית בישראל. גם האידיאה הלאומית ספגה סטירת לחי מצלצלת. היתה זו הפעם הראשונה בה נהרג בידי גויים שליח ה' לתשועת האומה. העלבון הלאומי היה צורב במיוחד, משום שלפני מותו הוא נשבה בידיהם ונקלע למצב בו יכלו הפלשתים להתעלל בו. אלמלא זכויותיו האישיות, זכות תפילתו ושתי עיניו, היה האוכל נהפך למאכל, אבל משוון במסירות נפשו הפך את המפלה לתשועה. היה זה אסון אישי לשמשוון אך תשועה לאומה כולה. זו היתה הפעם הראשונה בה נושעו ישראל בזכות האיש הבודד, בן נאמן אהוב ואוהב לעמו, ולא בזכות הציבור או בזכות אבותיו. העם שהיה חסר אונים להושיע את השופט, ששפט אותם בנאמנות עשרים שנה¹²

8. שמואל א' א יא.

9. שמואל א' ז טו.

10. שמואל א' ז ז.

11. סוטה ט:

12. שופטים טז לא.

ומעולם לא הטריח איש מישראל¹³, גם לא נתן לו את הכבוד הראוי לאחר מותו. רק משפחתו ידעה להוקירו "וירדו אחיו וכל-בית אביהו וישאו אתו ויעלו ויקברו אותו בין צרעה ובין אשתאול" (טז, לא).

לגבי שתי פרשיות הסיום של ספר שופטים המתארות את עובדת המפולת הקשה בשני התחומים - עבודה זרה בפסל מיכה, והמלחמה הקשה בין שבטי ישראל בעקבות מעשה פילגש בגבעה - יש שתי דעות בדברי חז"ל¹⁴. יש אומרים שהן היו בתחילת ספר שופטים, אלא שנכתבו בסופו ואין מוקדם ומאוחר במקרא, ויש האומרים שבמקומן נכתבו. לכל הדעות מהוות שתי הפרשות הללו תוצאות של פירוד האידאות בישראל ולכן למעשה נכתבו בסוף הספר. אלא שלפי הדעה הראשונה, האומרת שהעובדות הללו ארעו בתחילת התקופה, הן היו אמורות להוות אזהרה חמורה לאומה, שלא תזניח את ייעודה ותמשיך בתנופת ייעודנו הלאומי לגלות את שם ה' בעולם ולהישיר את העולם כולו לעבודת ה', כדי ש"יתגדל ויתקדש שמו של הקב"ה בעולם כולו שברא מסוף העולם ועד סופו"³. אבל אנו לא שתנו את ליבנו, והתקופה, שנועדה לאפשר לנו להתעלות ולהכשיר את עצמנו למלכות, לא נוצלה בדרך המביאה לגילוי תפארת ישראל. אך מאידך נתגלו חוסנם ועצמת שייכותם הפנימית למגמה זו, עד שגם בדיעבד ובהכרח יצאו הכוחות הייחודיים של שבטי האומה אל הפעל בהתאם למגמה האלהית לגלות את ממלכת הכהנים והגוי הקדוש בעושר תפארת משמעויותיה בבוא העת המתאימה לכך. ולפי הדעה האומרת שעובדות אלו ארעו בהתאם לסדר הזמנים, היו אלה תולדות של מהלך התנתקות האידאות זו מזו. הניתוק הזה גרם ליקוי בשתייהן, האידואה האלהית סטתה לעבר עבודה זרה, ואילו האידואה הלאומית הסתבכה במלחמת אחים, והזעקה פרצה מכל הכיוונים "בימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה".

גם אם מעל פני השטח אנו עדים לאורך כל תקופת השופטים לתהליך של התדרדרות מתמדת, אל לנו לשכוח, שבשלהי התקופה, "בימי שפוט השופטים", (רות א, א) נשא בעז את רות, ובחדרי החדרים של האומה החלה להתרקם מלכות בית דוד.

13. סוטה י.

14. המפרשים על שופטים יז א.

ג, ז - ג, יא